

**РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ І ПРАВА:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ**

ПОЛТОРАКОВ О. Ю.,
кандидат політичних наук,
старший дослідник,
старший науковий співробітник
(Національна академія
внутрішніх справ)

УДК 342.7:(352.7+352.9)
DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.1>

**«КУЛЬТУРА ВІДМІНИ» ЯК СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ
(СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА)**

У статті досліджується феномен «культури відміни» як соціально-правове явище, що має вагомий вплив на сучасне суспільство, зокрема на сферу суспільно-правових відносин. Автор здійснює історико-ретроспективний аналіз становлення та еволюції цього явища, розглядаючи його від витоків у первісному суспільстві з інститутом вигнання як однієї з основних форм соціального контролю і санкцій за порушення норм. Проводиться паралель із древніми практиками «відлучення» в іудейській та християнській традиціях, інститутом остракізму у Стародавній Греції, а також різними формами вигнання в Римській імперії.

Автор аргументує, що культура відміни має глибокі корені в історії соціального вигнання, що трансформувалось під впливом соціокультурних, релігійних і правових чинників у складне явище, здатне впливати на колективну свідомість і соціальну поведінку у сучасних інформаційно-комунікаційних умовах. Особливу увагу приділено практикам релігійного відлучення (анафемі) та їхнім політичним контекстам, а також застосуванню вигнання і суспільних санкцій у різних епохах, включно з радянським періодом і сучасністю, що вказує на їхнє складне і суперечливе значення в юридичній та соціальній сферах.

Дослідження висвітлює сучасні прояви «культури відміни», пов'язані з інтернет-комунікаціями, соціальними мережами і медіа, а також розглядає її вплив на свободу слова, особисту думку та публічну дискусію. Зазначено проблеми обмеження прав публічних осіб, знецінення «презумпції невинуватості», зростання ролі медіа у виконанні функцій покарання, що традиційно належали державним інститутам. Автор наголошує на складнощях балансу між захистом суспільних цінностей і прав людини в умовах бурхливого розвитку інформаційного суспільства.

Робота сприяє глибшому розумінню природи, форм, методів і наслідків «культури відміни» з позицій філософії права і соціокультурного аналізу, відкриваючи перспективи для подальших правових, історичних і культурних досліджень цього складного феномену.

Ключові слова: культура відміни, остракізм, права людини, філософія права, суспільство, покарання.

Poltorakov. O. Yu. "Culture of cancellation" as a socio-legal phenomenon (socio-historical retrospective)

The article examines the phenomenon of "cancel culture" as a socio-legal one, that has a significant impact on contemporary society, particularly within the realm of socio-legal relations. The author conducts a historical-retrospective analysis of the genesis and evolution of this phenomenon, tracing its roots back to primitive societies where exile served as a fundamental form of social control and sanction against norm violations. Parallels are drawn to ancient practices of excommunication in Jewish and Christian traditions, the institution of ostracism in Ancient Greece, and various forms of exile in the Roman Empire.

The study reveals that cancel culture has deep historical roots in social exile practices, which have transformed under the influence of socio-cultural, religious, and legal factors into a complex phenomenon capable of influencing collective consciousness and social behavior in contemporary information and communication contexts. Special attention is given to religious excommunication practices (anathema) and their political contexts, as well as to the application of exile and social sanctions throughout different eras, including the Soviet period and modern times, demonstrating their complex and often contradictory roles in legal and social domains.

The article highlights modern manifestations of cancel culture related to internet communication, social networks, and media, exploring their impact on freedom of speech, personal opinion, and public discourse. Issues such as restrictions on public figures' rights, the erosion of the presumption of innocence, and the growing role of media in assuming punitive functions traditionally reserved for state institutions are discussed. The author emphasizes the challenges of balancing societal value protection and human rights amid the rapid development of the information society.

This research contributes to a deeper understanding of the nature, forms, methods, and consequences of cancel culture from the perspectives of legal philosophy and socio-cultural analysis, opening avenues for further legal, historical, and cultural inquiries into this complex phenomenon.

Key words: *cancel culture, ostracism, human rights, philosophy of law, society, punishment.*

Постановка проблеми. «Культура відміни» є характерним явищем сучасного суспільства [11], який чинить значущий вплив в т.ч. на сферу суспільно-правових відносин. Практики «культури відміни» не лише зовнішньо «коригують» (опосередковано цензурують) значущі елементи медіа-комунікаційної картини світу [13], але також здійснюють значущий глибинний вплив на соціокультурне середовище в цілому, впливаючи на масове сприйняття та колективну свідомість. Філософсько-правові дослідження «культури відміни» в суспільному просторі відкривають перспективи глибшого розуміння природи, форм та методи, а також соціально-культурних наслідків [11] трансформації соціальних та, зокрема, соціально-правових норм, інститутів та механізмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика «культури відміни» достатньо міцне закріплюється у фокусі дослідницької уваги представників відносно широкого спектру соціогуманітарних дисциплін [10] (від психології та педагогіки [5] до соціології та політології [1, 8]). Разом із тим, принаймні до останніх часів, вона знаходилася на (напів) периферії правових та, зокрема, філософсько-правових, історико-правових, культурно-правових і т.п. досліджень.

Мета статті. Для глибшого розуміння «культури відміни» як в т.ч. філософсько-правового явища необхідно провести історико-ретроспективний аналіз його становлення та розвитку – передусім в контекстах звичаєвого права та релігійного (церковного) права, які попередньо розглядаються в їх співвіднесенні з державно-правовими інститутами та соціально-правовими механізмами.

Виклад основного матеріалу. Загальне становлення специфічного соціально-правового явища, яке поступово трансформувалось у сучасну «культуру відміни», сягає глибин первісного суспільства та такої універсальної форми його (само)організації як община, через що пройшли всі народи світу [6, с. 63]. В тодішніх, і їм подібних сучасних, умовах однією із відносно найпопулярніших видів санкцій за серйозні порушення суспільних норм було вигнання (із громади). Показово, що саме вигнання (Адама та Єви із Едему, Каїна за вбивство Авеля і т.п.) фігурує на самому початку священних книг авраамічних релігій. В подальшому ця практика трансформувалася в т.ч. в механізм «відлучення від синагоги» (апеляція до нього достатньо часто зустрічається передусім в Євангелії від Івана [Ін 9:22; Ін 12:42; Ін 16:2]) – а потім у край неоднозначне «відлучення від церкви». Примітно, що «відлучення від синагоги», яке також означало фактичне відлучення від (іудейської) громади, могло бути тимчасовим (зазвичай на місяць) або на все життя (херем). Так, наприклад, саме херему був підданий 27 липня 1656 р. рабинами Амстердама видатний філософ Барух (Бенедикт) Спіноза.

Форм відносно повноцінного соціально-правового інституту явище вигнання набуло у античні часи, артикуючись передусім у т.зв. «остракізм» (буквально – «суд черепків»). Цей інститут існував у Стародавній Греції (в Афінах, Сіракузах і декількох інших полісах) у класичний період. Елліни голосували за вигнання своїх співгромадян за допомогою глиняних черепків, «остраконів». Примітно, що цей захід носив виступав не тільки як превентивний механізм захисту «справжнього демократичного режиму від майбутніх небезпек» [3, с. 88], але також і в якості механізму, за допомогою якого чинили тиск (через бойкотували чи вигнання) політичних суперників. Втім, на класичне вигнання або бойкот інститут остракізму вбачається схожим лише частково (він багато в чому нагадує сучасний інститут люстрації) – адже вигнання було обмежено терміном у 10 років, причому такий вигнанець (зокрема, Фукідід, який саме у вигнанні до Фракії створив свій видатний твір «Історію») не втрачав ані свого майна, ані своїх прав громадянства полісу. Крім того, іноді вигнаним у такий спосіб політичним діячам дозволяли повернутися на батьківщину навіть раніше (передусім у випадку значної військової загрози на кшталт нашествия Ксеркса у ході греко-перських війн).

Для більшої повноти картини необхідно також відзначити, що в античному праві (зокрема, у Давній Греції) також існували інститути атимія (позбавлення громадянських прав, часткове або повне), яким каралося боягузтво на війні (втеча із поля бою або здача у полон), та (повного/повноцінного) вигнання, яке вважалося стандартним покаранням за такі серйозні злочини як вбивство або святотатство. Зокрема, на самому початку VI ст. до н. е. Солоном був прийнятий закон, який карав атімією (позбавленням громадянських прав) громадянина, який у громадянській війні не воював за жодну зі сторін. Як пізніше писав із цього приводу славетний Аристотель: «Хто під час *stasis* [смути, громадянська війна] в місті не стане зі зброєю в руках ні за тих, ні за інших, той карається ганьбою і виключається з політики» [14].

Відносно окреме місце займали практики ритуального вигнання чи навіть вбивства – передусім під час голоду, епідемії (чуми) або іншої біди [15]. Вважалося нормальним, навіть корисним, вигнати з поліса бідняка, каліку чи злочинця (така жертва називалася «фармак») – це, на думку давніх греків, допомагало очищати поліс і боротися з нещастям [17]. Крім того, у перший день таргелій/фаргелій, свята Аполлона в Афінах, з міста виводили двох фармаків – саме як символічну спокутну жертву [15].

Подібні практики існували і в інших частинах світу – від давньої Сирії до імперії ацтеків. Але давні євреї пішли трохи далі – замінили людину-жертву жертвовою твариною (козлом, пізніше метафоризованим), на якого вішали всі гріхи та відпускали/виганяли в пустелю.

Всі ці процедури вбачаються принципово схожими на сучасне «скасування» (кенселінг) – передусім тим, що проводилися громадою, а рішення на їх застосування (та, за певних умов, скасування) було саме колективним.

Натомість застосування механізмів вигнання у Давньому Римі характеризується передусім тим, що вигнання (в тій чи іншій його формі) призначалося указом зверху. У римській

практиці існувало три типи вигнання – *relegatio*, “*aquae et ignis interdictio*” або “*ignis et aquae interdictio*”, а також *deportatio*:

Перше було найм'якшим – людині просто наказували кудись виїхати, але римського громадянства та особистого майна вона втрачала. Найвідоміший прецедент – доля філософа та поета Овідія [18, р. 111–141], якого імператор Октавіан Август у грудні 8 року н.е. несподівано заслав у Томи, грецьку колонію біля гирла Дунаю (зараз це румунське місто Констанца). При цьому майно Овідія не конфісковано, а його третя дружина Фабія, рідня імператора, залишилась у Римі, аби домогтися помилування свого чоловіка.

Друге – вигнання за межі Римської держави, з позбавленням громадянства і конфіскацією майна. Зазвичай цією мірою каралися злочини «проти величі Римської держави» (зокрема “*crimen laesae majestatis*”, зневага до божественної особи цезаря [7, с. 49]) та зловживання скарбницею (державними коштами), а також публічне насильство та омана. (Пізніше цей механізм був застосований щодо Наполеону – висилка на острів Ельба [19]).

Третє – депортація – була найсуворішим/найжорстокішим із типів вигнання, оскільки, засудженого до цього покарання насильно поміщали на острів у Середземному морі без права повернутися. Так, наприклад, згідно Закону про перелюбство (“*Lex Julia de pudicitia et de coercendis adulteriis*”), виданого імператором Октавіаном у 18 р. до н.е., за позашлюбний зв'язок невірна дружина каралася довічним засланням на острів (*relegatio in insulam*), і при цьому втрачала третю частину свого майна та не мала більше права виходити заміж. (Пізніше співставний механізм був застосований щодо Наполеону – довічна висилка на далекий острів Святої Єлени).

Примітно, що жоден варіант (навіть депортація) не передбачав неминучої смерті покараного. Певним чином навіть навпаки – завдяки вигнанню людина могла уникнути смертної кари. Особливо це було важливо тому, що найвища міра покарання в період республіки чекала на кожного, хто своєю поведінкою загрожував державному устрою Риму та його ідеології.

Розвиток християнства збагатив (або, скоріш, «збагатив») спочатку соціально-правове, а потім церковно-правове та, в певному сенсі державно правове (в термінах християнства к державної релігії) поле явищем «відлучення від церкви». (Цей механізм, в свою чергу, був запозиченим із іудейської традиції «відлучення від синагоги»). Засади цього механізму були закладені у ранньому християнстві [Мт 18:17] та, зокрема, артикульовані апостолом Павлом у його «Першому посланні до коринфян» [1Кор. 5:11].

Подібно до «відлучення від синагоги» (тимчасового або пожиттєвого) в іудаїзмі, «відлучення від церкви» в християнстві також має форми т.зв. «малого відлучення» та «великого відлучення» (анафеми).

Перше, яке носить тимчасовий характер та накладається церковною владою регіонального або місцевого рівня (у православ'ї – єпископом) за порушення церковних правил і за відступ від заповідей, полягає в тимчасовій забороні на участь в релігійних церемоніях, на причащення і благословення.

Друге, «велике відлучення» («анафема»), що накладається вищою церковною інстанцією на відступників та еретиків, має невизначений термін дії і передбачає заборону на будь-які зв'язки церкви з відлученим. Масово анафему почали застосовувати у IV ст. стосовно еретиків (хто заперечував церковні догмати) та виявляв вперту нерозкаяність. Першою анафемою, проголошеною від повноти Церкви, було відлучення у 325 р. на I Вселенському Соборі пресвітера Арія, який заперечував єдиносущність Святої Трійці. у липні 1054 р., після поділу християнських церков на Східну (православну) та Західну (католицьку), папа римський Лев IX та патріарх константинопольський Керуларій проголосили взаємні анафеми, які були скасована лише 1964 р. (під час першої зустрічі в Єрусалимі папи Павла VI і патріарха Афінагора).

Втім, попри її суто релігійний сенс, «анафема» поступово дедалі активніше використовувалася із цілями, які лише опосередковано мали відношення до релігійності. Так, наприклад, у червні 1378 р., коли військо великого князя Дмитра Донського пограбувало

невизнаного Московою митрополита Київського, Литовського й усієї Руси Кіпріана (пізніше канонізованим), останній піддав ратників і самого князя анафемі. Ця анафема так і не була знята, однак це жодним чином не завадило РПЦ Дмитра Донського канонізувати на Соборі 1988 р.

Примітним релігійно-політичним прецедентом є сумнозвісна «анафема на гетьмана Мазепу» [2], накладена російськими церковними ієрархами на вимогу російського царя Петра I із принциповими процедурними та іншими порушеннями. Відповідно, Вселенський патріархат у вересні 2018 року (після початку Надання автокефалії Українській православній церкві) повідомив, що ніколи не визнавав неканонічної анафemi, яка була накладена на українського гетьмана Івана Мазепу Російською православною церквою, «адже вона була накладена з політичних мотивів, як засіб політично-ідеологічних репресій і не мала жодних віросповідних, богословських чи канонічних причин» [9].

Показовим релігійно-соціальним прецедентом є декілька різноманітних «анафем», яким був в різні часи підданий імператор Наполеон I Бонапарт. Так, зокрема, у 1806 р. під Синод РПЦ, під тиском імператора Олександра I, оголосив французькому імператору-католику «анафему» за утиски західної церкви. Після цього у всіх храмах Російської Імперії (православних і католицьких) Наполеон було оголошено антихристом і «ворогом роду людського». Втім, уже у наступному, 1807 р. Олександр I був змушений фактично зняти цю анафему – а під час зустрічі та перемовин у Тільзиті навіть нагородив його найвищою державною (по суті – державно-релігійною) нагородою Російської імперії, – орденом Святого Апостола Андрія Первозваного, девіз якої – «За віру і вірність» (християнству загалом та православ'ю зокрема). Додаткову пікантність цій ситуації надає також та обставина, що 1812 р. (після вторгнення Наполеона в Росію) та 1815 р. (після т.зв. «Ста днів») Синод РПЦ вчергове піддавав французького імператора російсько-православній «анафемі».

Характерним релігійно-соціальним прецедентом також є т.зв. «відлучення Льва Толстого», яке також формально не відповідало канонам та механізмам. Адже у відповідному «Визначенні Святейшого Синоду від 20–22 лютого 1901 року № 557, з посланням вірним чадам Православної Греко-Російської Церкви про графа Льва Толстого» йшлося лише про те, що граф Лев Толстой більше не є членом Православної церкви, оскільки його (публічно висловлені) переконання несумісні з таким членством.

Окреме місце займає дещо суміжне явище «насильницького постригу» в монахи/монахини – як відносно гуманніша (чи, скоріш, «гуманніша») альтернатива страті та іншим формам покарання чи переслідування. Так, в першій половині VI ст. в зведенні законів візантійського імператора Юстиніана (528–529 рр.) монастирське заслання як форма покарання отримує юридичний статус. І вже з VII ст. у Візантії поширюється практика заслання/ув'язнення в монастир (насильницький постриг) неугодних членів правлячої династії та державних чиновників. В подальшому подібні практики були також запозичені Київською Руссю. Так, Устав князя Ярослава «Мудрого» Володимировича про церковні суди передбачав такі види покарання як поміщення в «дом церковний» та єпитимія. В суто політичному контексті показова передусім трагічна доля путівльського князя Ігоря Ольговича (1-ша пол. XII ст.), який був спочатку ув'язаним у монастирі – а потім прийняв чернецтво.

Характерною особливістю релігійного (церковного) відлучення та співставних із ним явищ вбачається передусім те, що «відлучення» носить передусім суспільний (мінімізацію соціальних контактів та особистого спілкування), а не фізичний (просторовий) характер – відлучення не передбачає обов'язкової релокації (зміни місця перебування, проживання і т.ін.). Також, під філософсько-правовим кутом зору, необхідно звернути увагу на такі складові «відлучення від церкви» як його ритуальність (увага на дотримання відповідних процедур), ідеологічність (присутність певного політико-пропагандистського підґрунтя) та символічність (відсутність практичних санкцій на кшталт конфіскації майна або примусової релокації).

Подальші процеси секуляризації, глобалізації та індустріалізації суттєво послабили суть та зміст явища «відлучення від церкви» та співставних із ним практик («примусовий

постриг», віддання до монастиря) тієї чи іншої форми соціальної та, зокрема, соціально-політичної ізоляції. Значущою альтернативою їм стали розвиток інституту тюремного ув'язнення – з одного боку, та вислання (зіслання) – з іншого. Так, у кінці XVI ст. в Англії й Нідерландах з'явилися спеціальні (спеціалізовані) заклади для утримання засуджених до позбавлення волі [12, с. 38]. Крім того, на початку XVIII ст. Великою Британією був прийнятий закон (the Transportation Act of 1718), який у багатьох випадках дозволяв замінити смертну кару висилкою (депортацією) до британських колоній у Північній Америці. Подібні практики достатньо широко застосовували практично всі колоніальні імперії та їх нащадки. Так, зокрема, у Португалії аж до «Революції троянд» (1974 р.) політичних в'язнів засиляли до африканських колоній (Ангола, Мозамбік та ін.).

«Коротке XX століття» (в термінах Е. Гобсбаума) було артикульоване світовими війнами та стимульованим ними розвитком ліворадикальних (передусім комуністичних) та праворадикальних (націоналістичних) рухів, а також базованих на них авторитарних (з якнайсерйознішою претензією на тоталітарність) режимах. В таких умовах переслідування політико-ідеологічного характеру набули нечуваних до тих пір масштабів та глибин. Попередньо відзначимо, що це передусім стосувалося таких репресивних режимів як радянський, – але також мало місце у таких достатньо демократичних державах як США.

Радянський режим в боротьбі із своїми «внутрішніми ворогами» (від «контрреволюціонерів» 1920-х рр. та «ворогів народу» 1930-х рр. – до «дисидентів» 1970–80-х рр.) використовував достатньо широкий спектр механізмів та засобів як суто правового, так і соціального (в т.ч. соціально-політичного) характеру – від обмежень місць проживання до депортації.

Характерним прикладом відносно масштабних депортацій, до яких вдавалася радянська влада, традиційно вважаються т.зв. «філософські пароплави» (вересень 1922 р.) [16]. Головну ідею цієї акції артикулював Л. Троцький: «Ми цих людей вислали тому, що розстріляти їх не було приводу, а терпіти було неможливо».

28 березня 1924 р. із прийняттям ЦВК СРСР Положення «Про права ОДПУ в частині адміністративних висилок, заслання і ув'язнення в концентраційний табір» ОДПУ отримало повноваження: по-перше, висилати з будь-якої місцевості із заборонаю проживання в ряді встановлених списком ОДПУ місцевостей, заборонаю на проживання в найбільших містах (т.зв. «мінус дванадцять»); по-друге, заслати в конкретну місцевість під відкритий нагляд місцевих відділів ДПУ; по-третє, висилати за межі Радянського Союзу. В подальшому ці повноваження лягли в основу достатньо широкого спектру репресивних та суміжних практик (переслідування за «тунеядство» і т.ін.) радянського режиму, які доповнювали та посилювали одна одну. Достатньо показовими стали практики т.зв. «каральної психіатрії», інструментарій якої достатньо широко використовувався у 1960–80-х рр.

Також у контексті боротьби із т.зв. «дисидентами» (в широкому розумінні цього явища [8]) достатньо широко використовувався широкий спектр суто соціальних практик – від «товариських судів» (зокрема, «Положення про товариські суди» було затверджено Президією Верховної Ради УРСР 15 серпня 1961 р.), які формально не входили до системи державного правосуддя і через це фактично позбавляли підсудного можливостей апеляції або касації, – до «колективних звернень трудящих». Подібними колективними діями радянський режим намагався продемонструвати масштабну підтримку своїх позицій «широкими верствами населення» і одночасно делегітимізувати (причому не тільки формально засудити, але також неформально принизити) тих, хто так чи інакше демонстрував незгоду або, в окремих випадках, підозрювався у ній. Крім того, подібні практики виконували не тільки колективізуючу та виховну (в термінах лояльності), але також профілактичну функцію.

Окреме місце займав механізм «виключення з партії» (різновидом якого було «виключення з комсомолу») який, згідно Статуту КПРС (1961 р.) виступав «вищою мірою партійного покарання».

Розглядаючи вищевикреслені суспільні практики (від «товариських судів» до «виключення з партії») під суто філософсько-правовим кутом, слід передусім звернути увагу на те,

що вони більш-менш однозначно «виходять за межі» суто правового поля в суміжні соціально-правові та політико-правові (партійно-адміністративні) площини. Разом із тим, жертви зазначених суспільних практик потерпали від значущих практичних наслідків – починаючи від психологічного тиску і закінчуючи суттєвими складнощами адміністративного та економічного характеру (від обмеження кар'єрних перспектив та можливостей виїзду за кордон і т.п. – до виключень з роботи, неможливості публікуватися, зніматися в кіно і т.ін.).

Для більшої та рельєфнішої повноти картини слід відзначити, що відносно співставні по суті процеси (хоча й не такі серйозні за своїми розмахом та глибиною) мали місце також в демократичних країнах, зокрема США. Т.зв. «червона загроза» мала масштаби цілком реальні, але в багатьох випадках достатньо перебільшували (свідомо чи несвідомо). В свою чергу, вона породила такі явища як сплески ксенофобії та політичні практики «макартизму» [20]. Жертвами останніх стали, зокрема видатні вчені А. Ейнштейн та Р. Опенгеймер, а також достатньо багато цілком лояльних громадян США, на яких впала тінь підозри.

Розвиток «інформаційного суспільства» («глобального селища» в термінах М. Маклюєна [13]) та глобального інформаційно-комунікаційного простору («замкненого» на мережу Інтернет загалом і соціальні мережі та медіа зокрема) – з одного боку, а загальні тренди лібералізації та розвитку прав людини (передусім вимоги «політкоректності» [1, 10]) – з іншого, створили сприятливе середовище для розвитку відповідних соціально-культурних практик відносно дискретного, анонімізованого «колективного тиску» (резоновані, зокрема). Тим більше, що відповідні механізми та процедури були попередньо відпрацьовані як у авторитарних та тоталітарних, так і, певним чином, у демократичних суспільствах.

Першим масштабним прецедентом застосування механізмів та процедур суто «культури відміни» (cancel culture) в її сучасному розумінні та тлумаченні можна вважати появу в жовтня 2017 р. медіа-соціальної ініціативи MeToo, яка «вибухнула» в контексті скандалу навколо Гарві Вайнштейна, одного з найвпливовіших продюсерів Голівуду, звинуваченого в сексуальних домаганнях. Показово, що ця ініціатива достатньо швидко охопила не тільки самі США, але також Канаду та Велику Британію, Францію та Італію. При цьому фокус суспільної уваги також поступово зсувався – від відносно неpubлічних «впливових осіб» (на кшталт бізнесменів та політиків) до т.зв. «селебріті», тобто публічних осіб, які мали широку популярність, шанувальників і значну увагу громадськості (акторів, музикантів, спортсменів, письменників і т.ін.).

Відштовхуючись від проблематики сексуального насильства, «культури відміни» поступово охоплювала дедалі ширший спектр проблемних питань, дедалі глибше пов'язаних вже із суміжною проблематикою «свободи слова» та, зокрема, вираження особистих поглядів. Це, в свою чергу, спричинило появу Letter on Justice and Open Debate (Лист про справедливість та відкриту дискусію), опублікованого 7 липня 2020 р. Harper's Magazine спільноту в 152 інтелектуали, серед яких усесвітньо відомі письменники (Мартін Еміс, Енн Епплбаум, Маргарет Етвуд, Дж. Роулінг, Салман Рушді), науковці (Шаді Гамід, Ноам Хомські, Френсіс Фукуяма), журналісти та громадські діячі (Девід Брукс, Гаррі Каспаров, Дручілла Корнелл, Сара Хайдер) і багато інших. Серед ризиків нового соціокультурного феномену підписанти зазначають цензуру й висловлюють стурбованість тим фактом, що вільний обмін інформацією та ідеями, джерело життя ліберального суспільства, з кожним днем стає дедалі обмеженішим, оскільки «редакторів звільняють за публікацію суперечливих матеріалів; книги вилучаються через нібито неавтентичність; журналістам заборонено писати на певні теми; професорів перевіряють за цитування літературних творів на уроці; дослідника звільняють за розповсюдження рецензованого наукового дослідження...» [Цит. за 11, с. 264–265].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Бурхливий розвиток такого явища як «культура відміни» поступово породив низку суспільно-правових проблем, які сягнули глибин філософії права як такої.

По-перше, публічні особи, в сферу компетенцій яких входять суспільно резонансні питання (гендерні, етнополітичні і т.п.) суттєво обмежені в своїх правах на особисту (приватну) думку, заданих нормами та принципами «свободи слова» – якщо особиста позиція

недостатньо чітко корелюється із поточними ідеологічними трендами та запитам (як, зокрема, у випадку письменниці Дж. Роулінг). Це, в свою чергу, ускладнює можливості для презентації критичних поглядів та альтернативних бачень широкого спектру суспільних тематик та суспільствознавчих проблем.

По-друге, у об'єктів відповідних медіа-кампаній «культури відміни» відносно обмежені можливості для презентації власного тлумачення проблемної ситуації (необережних висловлювань, невдалих жартів і т.п.), надання необхідних пояснень та роз'яснень. Це ускладнює (а в окремих випадках – взагалі унеможлиблює) ведення здорових (в т.ч. професійних, фахових, експертних і т.п.) дискусій щодо актуалізованих проблемних питань (спів)існування в сучасному строкатому суспільстві. Тим більше, що в акціях «культури відміни» домінує саме емоційна складова, яка в багатьох випадках свідомо та/або штучно протиставляється запитам раціональності на користь вимагання «простих/швидких рішень».

По-третє, щодо об'єктів відповідних медіа-кампаній «культури відміни» фактично не спрацьовує «презумпція невинуватості», яка є наріжним каменем права як такого. Адже навіть виправдувальний вирок суду не виступає значущим аргументом для «агресивної меншості», яка зазвичай задає тон та настрій вимог вищезазначених «простих рішень» («ув'язнити!», «звільнити!» і т.п.). Об'єкти «культури відміни», не зважаючи на свою винуватість/невинуватість, не тільки відразу стають жертвами публічного осуду, але також постають перед проблемами обмежень своєї професійної, кар'єрної і т.п. (само)реалізації. Іншими словами, можливості реалізації напрацьованого особистістю «соціального капіталу» (в термінах П. Бурдье) суттєво обмежуються, а сам «соціальний капітал» (ядром якого є саме медіа-популярність) фактично знецінюється.

По-четверте, медіа-соціальні групи (особливо ті, що мають в своєму розпорядженні впливові медіа-інформаційні ресурси) фактично перебирають на себе як правові, так і судові функції, які традиційно були прерогативою держави. Іншими словами, відбувається своєрідна «приватизація (інформаційного) насильства», що потребує окремих науково-аналітичних досліджень, в т.ч. саме філософсько-правового характеру.

Список використаних джерел:

1. Андріяш В.І. Євтушенко Н.О. Політична коректність як суспільний феномен: генеза та концептуалізація. *Право та державне управління*. 2022. № 1. С. 144–150.
2. Вінтоняк О. Анатема на гетьмана Мазепу. *Український історик*. 1990. № 1/4. С. 64–70.
3. Дністрянський С. *Загальна наука права і політики*. Прага: Наклад Українського Університету в Празі. 1923.
4. Логвиненко Є.С. Позбавлення громадянських прав і вигнання як кримінальні покарання у Стародавньому Римі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 39–42. URL: http://www.pap.in.ua/1_2019/8.pdf
5. Назаревич В. Соціальне вигнання як форма ostracizacii в навчальному середовищі. *Психологія: реальність і перспективи*. 2019. №13. 82–89. URL: https://prap.rv.ua/index.php/prap_rv/article/view/127/127
6. Овчаренко Д.А. Покарання в первісному суспільстві. *Держава і право*. 2010. Вип. 49. С. 62–69.
7. Павленко П.Ю. Іудеохристиянство як культурно-релігійний феномен в контексті ранньохристиянської традиції та сучасної релігійності. *Українське релігієзнавство*. 2007. № 43. С. 38–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2007_43_7
8. Полтораков О.Ю., Щиголь І.В. Українські радянські агенти змін: соціально-історичний контекст трансформації капіталів. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2021. № 3. С. 187–202. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stmm_2021_3_13
9. Російська анафема Мазепи є неканонічною – Константинополь. *Главком*, 17 вересня, 2018 р. URL: <https://glavcom.ua/news/rosiyska-anafema-mazepi-je-nekanonichnoyu-konstantinopol-528618.html>

10. Сінькевич О.Б. Політкоректність: філософський дискурс та соціокультурна реальність. *Наука і цінності людського буття* : колективна монографія / за заг. ред. В.П. Мельника. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. С. 299–308.
11. Слоневська І.Б., Пірошенко С.Ю. Культура скасування як соціокультурний феномен: українські акценти. *Культурологічний альманах*. 2023. №4. С. 262–268.
12. Сокальська О.В. Інститут тюремного ув'язнення на українських землях у Х–ХVI ст.: історико-правовий аналіз. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 38–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_4_10
13. Antecol M. Understanding McLuhan: Television and the Creation of the Global Village. *ETC: A Review of General Semantics*. Winter 1997-98. Vol. 54, No. 4, pp. 454–473 URL: <https://www.jstor.org/stable/42579794>
14. Aristotelis *Athenaion Politeia* / Chambers M. (ed.) Leipzig: Bibliotheca Teubneriana, 1986.
15. Bremmer J.N. Scapegoat Rituals in Ancient Greece. *Harvard Studies in Classical Philology*. 1983. Vol. 87. pp. 299–320. URL: <https://www.jstor.org/stable/311262>
16. Chamberlain L. *Lenin's private war: the voyage of the philosophy steamer and the exile of the intelligentsia*. New York: St. Martin's Press, 2007.
17. Forsdyke S. *Exile, Ostracism, and Democracy: The Politics of Expulsion in Ancient Greece*. Princeton; Oxford : Princeton University Press, 2005.
18. Fränkel H.F. *Ovid: a poet between two worlds*. University of California Press, 1956.
19. Gruyer P. *Napoleon, King of Elba*. London: William Heinemann, 1908.
20. Morgan T. *Reds : McCarthyism in twentieth-century America*. New York : Random House, 2003.
21. Rowe A. *Prometheus caged: The exiling of Napoleon and the Law of Nations, 1814–1821*. *Leiden Journal of International Law*. 2023. Vol. 36, №3, Pp. 495–518.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025

